

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : เพราะมีท่าน จึงมีมหาจุฬาลงกรณ ในวันนี้

สนธิ ไชยวงศ์คต*
รวบรวมและเรียบเรียง

ต่อจากฉบับเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘

ด้านการแสดงพระธรรมเทศนา

เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) ได้รับการยกย่องว่า “เป็นพระธรรมกถึกเอก” มีผลงานด้านการแสดงพระธรรมเทศนาที่ทรงคุณค่าจำนวนมาก ผมขอเสนอตัวอย่างพระธรรมเทศนาของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เรื่อง “สาม ส.” คือ ๑. สติกถา ๒. สามัคคีกถา ๓. สันติกถา ดังต่อไปนี้

สติกถา**

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

สติ โลกสฺมิ ชาคโรติฯ

บัดนี้ จักวิสัชนาพระธรรมเทศนาในสติกถา แสดงเรื่องสติ ฉลองศรัทธา ประดับปัญญาบารมีของสาธุชนพุทธบริษัทพอสมควรแก่เวลา ดำเนินความว่า พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ตัวสตินี้ เป็นธรรมะสำคัญนัก และเป็นธรรมะจำเป็นในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลทั้งชาววัด ชาวบ้าน ชีวิตประจำวันของบุคคล หากขาดสติ หรือสติขาดเมื่อใด เป็นเสียการเมื่อนั้น จะมากหรือน้อยเพียงใด สุดแต่ว่าการนั้นเล็กหรือใหญ่เป็นการเฉพาะตัวหรือเป็นการทั่วไปแก่ชนทั้งปวง มีตัวอย่างดีขึ้นไปในหมู่ชน แต่ละคนหาได้ในตัวของตัวเอง เพราะว่าจะมีผู้ใดยืนยันได้ว่า ตนเองมิเคยทำพลาด พุดพลาด หรือคิดพลาด เกิดเป็นวันเป็นคืนขึ้นแล้ว บุคคลก็ต้องทำ ต้องพูด ต้องคิด ทั้งนั้น การทำการพูดการคิด หากมีสติกำกับ ย่อมประกันความผิดพลาดได้ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย เมื่อจะทำจะพูดจะคิด จึงต้องเชิญหรือชวน

* พุทธศาสนบัณฑิต มจร รุ่นที่ ๑๗ (พ.ศ.๒๕๑๔), ประธานชมรมอยู่ร้อยห้าสิบปีชีวิที่มีสุข.

** สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ขณะที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปัญญาบดี แสดง ณ วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ในสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐ - ๒๕.

สติมาช่วยเป็นนายประกันมิให้เกิดความผิดพลาด ดังนั้น สติจึงเป็นข้อธรรมที่ต้องปรารถนาในที่ทุกสถาน ในกิจการทั้งปวง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงอานุภาพ หรืออานิสงส์ของสติไว้เป็นอันมาก เพื่อจูงใจประชาชนเห็นความสำคัญของธรรมะคือสติ และจะต้องนำมาใช้เป็นกิจวัตรประจำตัว แต่น่าจะเป็นเพราะคุณธรรมคือสติ จะชินหูชินตาหรือชินปากชินใจก็ได้ จึงทำให้เห็นเป็นประหนึ่งจิต ๆ ไป ไร้ความสำคัญด้วยอำนาจความชิน ไม่มีรสเปรี้ยวหวานมันเค็มเหมือนเอ๋ยถึงโลกสวรรค์ หรือมรรคผล นิพพาน ความจริงนั้น รสจิตนั้นแหละสำคัญนัก ข้าวกับน้ำตามปกติหรือตามธรรมดาของมันแล้วรสจิต ๆ ทั้งสิ้น ไม่มีใครที่ยังมีชีวิตและต้องการให้ชีวิตเป็นอยู่ต่อไปละทิ้งข้าน้ำได้ ข้าน้ำมีความจำเป็นและสำคัญ แก่บุคคลเพียงใด สติก็มีความสำคัญแก่บุคคลเพียงนั้น มารดาบิดามีอุปการะแก่บุตรธิดา หรือครูบาอาจารย์ มีอุปการะแก่ศิษย์ ฉันทไฉน สติก็มีอุปการะแก่บุคคลผู้มีสติ ฉันทนั้น

พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า ความเจริญย่อมมีแก่ผู้มีสติทุกเมื่อ (สติมโต สทา ภทฺท) หมายความว่า สติเป็นคุณธรรมศักดิ์กันหรือป้องกันความเสื่อมและความเสียมิให้บังเกิดขึ้น เมื่อไม่มีความเสื่อมและความเสียแล้ว ความเจริญจะไปไหนเสีย ต้องมีต้องเกิดอยู่วันยังค่ำ หากประกอบประโยชน์ปัจจุบันก็เจริญ ในประโยชน์ภายหน้า หากประกอบประโยชน์ชั้นยอด ที่ท่านเรียกว่าปรมัตถประโยชน์ก็เจริญในประโยชน์ ชั้นยอด มีใช้ตรัสสอนไว้แต่เพียงเท่านี้ ยังได้ตรัสสอนไว้อีกว่า คนมีสติย่อมได้รับความสุข (สติมา สุขเมตติ) หมายความว่า คนมีสติมีความสุขเสมอ ไม่ว่าจะในยามสุขหรือยามทุกข์ มีความสุขในยามสุข เป็นเรื่องที่ไม่ต้องนำมาพิเคราะห์ในที่นี้ เพราะมีความกระจำงพอเข้าใจได้ในพระพุทธวจนะนั้นอยู่ แต่ที่ว่ามีความสุข ในยามทุกข์นั้น ไม่ว่าจะความทุกข์จะเป็นความทุกข์ชนิดใด หรือประเภทไหน อันความทุกข์นั้น สรุปลงแล้ว ตามแนวคำสอนในทางพระศาสนา มีเพียง ๒ ชนิดเท่านั้น คือ ทุกข์จริงชนิด ๑ ทุกข์เล่น ๆ คือไม่จริง อีกชนิด ๑ ผู้มีสติย่อมจะรู้ตัวหรือรู้ได้ถูกต้องว่า เมื่อทุกข์อันนั้นเป็นทุกข์จริง คือ เป็นทุกข์ตามสภาพ หรือตามเนื้อหาของมันแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะแก้ได้ เมื่อแก้ไม่ได้ ก็ต้องปล่อยไปตามเรื่องของมัน จนกว่ามัน จะหมดเรื่องไปเอง เสียเวลาเปล่า ๆ ที่จะต้องคอยเข้าไปยุ่งเกี่ยวฝืนธรรมดาของมัน ต้องแยกกันอยู่ คนละส่วน ทุกข์จริงชนิดนี้ ท่านกำหนดเอา เกิด แก่ ตาย ส่วนทุกข์เล่น ๆ คือ ทุกข์ไม่จริงจึงแต่อย่างใด ผู้มีสติย่อมรู้เท่าทันว่า อันทุกข์ประเภทนี้ เป็นทุกข์สลบฉาก มิใช่เนื้อแท้ หรือท้องเรื่อง เกิดขึ้นเป็นคราว ตามจังหวะของมัน เหมือนละครที่มีการเล่นสลบฉาก เป็นเรื่องน่าหัวเราะมากกว่าที่จะร้องไห้ เป็นเรื่องไม่จริงจึงอันใดเลย เป็นบทเรียนของชีวิตที่น่ารู้มาศึกษาหาความจริงในตัวของคุณทุกข์ชนิดนั้น มีสิ่งใด บ้างในโลกที่เที่ยงและยั่งยืนเห็นมีแต่สิ่งที่ไม่เที่ยงและไม่ยั่งยืนทั้งสิ้น ความทุกข์ชนิดนี้มีได้มาแต่ผู้เดียว ย่อมนำเอาความสุขตามหลังมาด้วย เพราะท่านกล่าวไว้ว่า ถัดทุกข์นั้นไปถึงสุข บุคคลผู้ได้รับทุกข์เล่น ๆ แต่กลับเข้าใจผิดไปเองว่าเป็นทุกข์จริง ๆ จึงต้องเป็นทุกข์อยู่รำไป แต่ผู้มีสติไม่ใช่เช่นนั้น เห็นทุกข์เล่น ๆ เป็นทุกข์เล่น เมื่อเห็นเป็นทุกข์เล่น ๆ แล้ว ความสบายใจย่อมเกิด สรุปลงกล่าวได้ว่า คนหลงผิดเท่านั้น จึงเป็นทุกข์ ส่วนผู้เข้าใจถูกหาเป็นทุกข์ไม่ เพราะไม่ยอมให้ความทุกข์ท่วมทับใจของตน แต่กลับเอาจิตใจของตนมาตั้งทาบไว้บนกองทุกข์ ด้วยประการฉะนี้

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า ความประเสริฐย่อมมีแก่ผู้มีสติทุกวัน (สติมโต สุขเว เสยโย) หมายความว่า ความดีงามอันจะเป็นเหตุทำบุคคลให้เป็นผู้ประเสริฐได้นั้น ต้องอาศัยสติเป็นเครื่องค้ำจุน เพราะสติเป็นเสมือนทำนบเครื่องป้องกันน้ำคือกิเลส มิให้เข้ามาท่วมทับใจของบุคคล เมื่อกิเลสมิได้โอกาสเพื่อท่วมทับใจแล้ว มูลเหตุที่จะทำบุคคลให้เสียหายต่ำทรามย่อมเกิดไม่ได้ สิ่งที่จะเกิดขึ้นจึงมีแต่ความดีงามรวมเรียกตามพระบาลีว่า ความประเสริฐ อีกประการหนึ่ง ในอรรถาธิบายของบุคคลแต่ละคน นั้น นอกจากจะมีกายพลัง คือกำลังกายแล้วยังมีกำลังเป็นส่วนภายในอีกประการหนึ่ง ซึ่งแยกออกได้ในที่นี้เป็น ๒ ประการ คือ กำลังนำประการหนึ่ง กำลังหน่วงประการหนึ่ง กำลังทั้ง ๒ ประการนี้ มีทั้งส่วนดีส่วนเสีย กำลังนำดีก็มี กำลังนำเสียก็มี กำลังหน่วงดีก็มี กำลังหน่วงเสียก็มี กำลังนำกับกำลังหน่วงเกิดอยู่เสมอในบุคคลแต่ละคน ลองกำหนดดูเองก็จะเห็นได้ กำลังนำเป็นฝ่ายดี ถ้ามีกำลังหน่วงเกิดขึ้นคอยเหนี่ยวรั้ง รู้ได้ว่ากำลังหน่วงนั้นเป็นฝ่ายเสีย กำลังนำเป็นฝ่ายเสีย ถ้ามีกำลังหน่วงเกิดขึ้นคอยเหนี่ยวรั้ง กำลังหน่วงนั้นเป็นฝ่ายดี มีหลักกำหนดอยู่เช่นนี้ มีปัญหาอยู่ว่า จะมีหลักให้รู้ได้อย่างไร ว่ากำลังนำอันนั้นเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายเสีย มีหลักที่พอจะกำหนดให้รู้ได้อยู่ แต่เป็นหลักในทางพระศาสนาอันเป็นหลักรวบยอด ในทางพระศาสนาให้หลักกำหนดไว้ว่า กำลังนำอันใด นำไปเพื่อความสงบเรียบร้อยในทางกาย วาจา ใจ กำลังนำอันนั้นเป็นฝ่ายดี กำลังนำอันใด นำไปเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ทั้งแก่ตนด้วยทั้งแก่ผู้อื่นด้วย กำลังนำอันนั้นเป็นฝ่ายดี กำลังนำอันใด นำไปเพื่อสิ่งทีวิญญูชน ยอมรับนับถือแล้วว่าเป็นความดี นอกจากหลัก ๒ ประการ ที่กล่าวมาข้างต้น กำลังนำอันนั้นก็เป็นฝ่ายดีเหมือนกัน เมื่อได้หลักว่าอะไรดีแล้ว หลักว่าอะไรเสียรู้ได้ง่าย เพราะสิ่งที่ตรงกันข้ามกับดี ก็คือเสียนั่นเอง ไม่เป็นปัญหา

ธรรมะคือสติ เป็นกำลังหน่วงสำคัญที่สุด และเป็นกำลังคอยสกัดกั้นที่สำคัญยิ่ง เมื่อกำลังนำเป็นฝ่ายข้างเสีย สติเท่านั้นที่จะคอยหน่วงให้ยับยั้งหรือกลับตัวมาในทางข้างดี เมื่อกำลังนำเป็นฝ่ายข้างดี สติอีกเหมือนกันที่จะช่วยคุ้มครองป้องกันมิให้เกิดกำลังหน่วงที่เป็นฝ่ายเสีย อันกำลังหน่วงฝ่ายข้างเสียนั้น ล้วนเป็นจำนวนกิเลสทั้งสิ้น มีปัญหาสืบต่อไปว่า จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะมีสติทันกับเหตุการณ์อยู่ทุกวัน หลักปฏิบัติที่ย่อที่สุดก็คือ ต้องฝึกให้รู้ตัวอยู่ทุกขณะในเวลาทำ เวลาพูด เวลาคิด วิธีปฏิบัติเช่นนี้ จะให้สำเร็จในวันนี้พรุ่งนี้หาได้ไม่ ต้องทำกันร่ำไป จนกว่าสติจะติดหรือใกล้ชิดกับตัว ตามธรรมดาสตินั้นเป็นสิ่งขาดง่ายเหมือนด้ายที่เปื่อย พาลแต่จะขาดอยู่เรื่อยไป ผู้ใดทำสติให้เหนียวแน่นได้ไม่ขาดง่าย น่าจะต้องยอมรับนับถือว่า ผู้นั้นเป็นคนอยู่ในจำพวกพิเศษแท้

ความเจริญก็ดี ความสุขก็ดี ความเป็นผู้ประเสริฐก็ดี มิได้มีแก่บุคคลผู้ที่หลับ มีเฉพาะแก่บุคคลผู้ตื่นอยู่เท่านั้น ตามปกติของสัตว์มักเป็นผู้หลับ แต่เรื่องหลับตามที่กล่าวในที่นี้ มิได้หมายถึงการนอนหลับเพื่อการพักผ่อนตามที่สังขารร่างกายขอร้อง หากหมายถึงความไม่รู้รู้สึกเท่าทันหรือความไม่ยอมรับรู้ในสิ่งที่ต้องรู้หรือควรรู้ เผ่าพันธุ์ของความหลับชนิดนี้มีมากมายหลายชนิด ไม่อาจนำมาแสดงให้หมดสิ้นได้ จะยกขึ้นกล่าวเฉพาะบางประการ เพื่อให้เห็นเป็นตัวอย่างความหลับภายในอันได้แก่ ความไม่รู้รู้สึกเท่าทันนั้น

ได้แก่ความเชื่อง่าย ๆ ดังโบราณเรียกว่า หลับตาเชื่อ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ถูกต้องยิ่งนัก ความมงมาย ความไม่รู้ เหตุผล ความไม่รู้เท่าทันเหตุการณ์ตามเป็นจริง ความไม่รู้ถึงสิ่งที่เป็นไปได้หรือเป็นไปได้ ความไม่รู้ กาลสมัย ความไม่รู้จักบาปบุญ ความไม่รู้จักคุณโทษ ความไม่รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ความไม่รู้จักได้ จักเสียเหล่านี้แต่ละประการ จัดเข้าในประเภทความหลับทั้งสิ้น อันความหลับแต่ละประเภทนั้น จักแก้ได้ ด้วยการปลุกให้ตื่น ข้อธรรมะที่จะเป็นตัวปลุกให้ตื่นเล่า มีใช่อื่นไกลที่ไหนเลย คือ ตัวสตินั่นเอง ความข้อนี้นี้ (สมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า สมตามกระแสพระพุทธานุภาพที่เป็นหัวข้อพระธรรมเทศนา กัณฑ์ที่ว่า สติ โลกสมิ ชาติโร แปลว่า สติเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก) ดังนี้

มีอธิบายโดยสังเขปว่า หมายความว่า บุคคลมีสติอยู่แล้ว ย่อมเป็นผู้มีความรู้สึกเท่าทันในสิ่งทั้งหลาย ย่อมรับรู้ในสิ่งที่ต้องรู้หรือควรรู้ เป็นผู้ตั้งอยู่ในอำนาจแห่งเหตุพร้อมทั้งมีเหตุมีผล ไม่เชื่อง่าย รู้เท่าทัน เหตุการณ์ตามความเป็นจริง ไม่มีใครสามารถจะหลอกได้ ไม่มีใครสามารถจะลวงได้ รู้ถึงสิ่งที่เป็นไปได้หรือ เป็นไปไม่ได้ รู้จักกาลสมัย รู้จักได้จักเสีย ตลอดจนไปถึงรู้จักบาปรู้จักบุญ รู้จักคุณรู้จักโทษ รู้จักประโยชน์ รู้จักมิใช่ประโยชน์ บุคคลที่จะเป็นผู้ตื่นได้ เช่นนี้ ต้องมีสติเป็นหลักเป็นเดิมพันทั้งสิ้น เมื่อได้พบเห็นสิ่งใด เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องอะไร บางครั้งบางครั้งเกิดความคิดอะไรที่ใหม่ขึ้น จะต้องใช้สติเข้าจับก่อนในสิ่งที่ได้พบเห็น หรือได้ยินได้ฟัง หรือคิดนึกเมื่อตั้งสติไว้เป็นหลักได้ ปัญญาหรือความใคร่ครวญพิจารณา ย่อมจะตามมาเอง เมื่อสติตั้งปัญญาตามอยู่เช่นนี้ บุคคลจะมีได้ถูกขนานนามว่าเป็นคนหลับ แต่กลับจะได้รับการขนานนามว่าเป็นคนตื่น และมีใช้เพียงตื่นเฉย ๆ เท่านั้น ท่านยังยกย่องต่อไปว่าเป็นผู้ตื่นด้วยดี สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า สติ โลกสมิ ชาติโร สติเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก ซึ่งมีอรรถาธิบายดังได้แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้

สามัคคีถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺสฯ

เอกธมฺโม ภิกฺขเว โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย พุทฺโณ ชนสฺส
อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ กตฺโม เอกธมฺโม สงฺฆสฺส สามคฺคีติ ฯ

บัดนี้ จักได้รับประทานแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ในเรื่องสามัคคีถา เพิ่มพูนผลองศรัทธาประดับสติปัญญาของสาธุชนพุทธบริษัทจนกว่าจะครบแก่เวลา

วันนี้เป็นวันปณฺธรสํ คติที่ ๑๕ คือวันพระ โดยความหมาย เป็นวันที่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา
ปฏิบัติกรณียกิจทางพระศาสนาเป็นพิเศษ มีการเทศนาธรรมีกถาแก่ประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา
เป็นต้น และเป็นวันที่ประชาชนผู้เป็นพุทธศาสนิกชนพักผ่อนจากการงานต่าง ๆ อันเป็นอาชีพในโลก
แล้วหันเข้ามาปฏิบัติกรณียกิจแห่งศาสนิกชน เพื่อชำระอัธยาศัยของตน ๆ ให้ประณีตขึ้น ตามโอกาสและ
ศรัทธาโดยการเข้าวัดบำเพ็ญกุศลให้ทานรักษาศีล ทำการบูชาพระรัตนตรัย สดับพระธรรมเทศนา อันเป็น
เครื่องประดับสติปัญญา ปรับปรุงอัธยาศัยให้เข้าสู่แนวทางที่ดั่งตามพระพุทธโอวาทกรณียกิจนี้เป็นที่
นิยมของนักปราชญ์มาแต่ก่อน จนเป็นประเพณีนิยมสำหรับในวันพระนี้ เฉพาะมาพ้องกันกับวันสถาปนา
องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเวียนมาบรรจบครบรอบพอดี ทางองค์การฯ
จึงถือโอกาสบำเพ็ญกุศลราศี โดยเป็นเจ้าของภาพจัดให้มีพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงครั้งนี้
เพื่ออาศัยอำนาจแห่งกุศลสาธารณประโยชน์นี้เป็นปัจจัยอำนวยความเจริญรุ่งเรืองแก่องค์การฯ และบันดาล
อิฏฐวิบูลมณูผลแก่ประชาชนทั่วไป ตามวิสัยแห่งบัณฑิตผู้ดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา

อันการบำเพ็ญกุศลเนื่องในโอกาสเช่นนี้ ย่อมมีลักษณะทำนองเดียวกันกับการบำเพ็ญกุศลเนื่องใน
วันเกิดของบุคคล การที่บุคคลได้เจริญชนมายุมาจนบรรจบครบรอบปีในคราวหนึ่ง ๆ นั้น นับว่าได้ผ่านพ้น
ชีวิตอันตรรายมาจนถึงวันเกิด ควรถือเป็นโอกาสอันประเสริฐน่ายินดีปรีดาจึงมาบำเพ็ญกุศลตามศรัทธา
เพื่อประกาศความชื่นชม ทั้งบรรดาญาติมิตรสหายก็จะได้มาสมาคมพบปะสนทนากันเป็นทางปลูกสามัคคี
เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นแนวทางให้ได้พิจารณาปรับปรุงแก้ไขเพราะเวลานานที่ผ่านไปเป็นจำนวนปี
พร้อมกับงานที่ได้กระทำ พอจะเป็นบรรทัดให้เกิดความคิดเห็น อันใดจะควรงดควรเว้น เพราะเป็นทาง
ที่ทำให้เกิดความเสื่อมเสีย อันใดควรจะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เพราะยังบกพร่องอยู่ อันใดควรจะบำเพ็ญ

* แสดงโดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ในเรื่องเดียวกัน,
หน้า ๒๖ - ๓๑.

ให้เพิ่มพูน เพราะเป็นกิจเกื้อกูลแก่ความเจริญรุ่งเรือง อันใดควรจะรักษาให้คงอยู่ เพราะเป็นกิจที่เหมาะสมดีแล้ว เมื่อดำริเห็นสถานใด ควรปฏิบัติอย่างไร ก็พร้อมกันปฏิบัติสถานนั้น ด้วยประการนั้น นั่นคือปัจจัยอันสำคัญแห่งความสถิตสถาพร เจริญรุ่งเรือง อันที่จริงการรวมกันของหมู่มนุษย์ นอกจากจะมีประโยชน์อย่างสำคัญยิ่งโดยประการอื่นแล้ว ยังมีประโยชน์อย่างยิ่งในการช่วยกันทำช่วยกันพูด ช่วยกันคิด ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน เพราะฉะนั้นการปฏิบัติกิจการของบุคคลที่ร่วมการทำงานกันเป็นหมู่ เป็นคณะ จึงจะประพจน์แต่เพียงคนเดียวสองคนหาได้ไม่ ต้องพร้อมใจกันประพจน์โดยทั่วกัน ในบรรดาที่ร่วมงานเพราะการทำงานร่วมกันนั้น ผลได้ผลเสียใช้จะมีแก่แต่ละบุคคลในหมู่นั้นก็หาไม่ได้ ที่จริงนั้นย่อมมีแก่ทุกคนที่ร่วมกันทีเดียว คือร่วมได้ร่วมเสียด้วยกันทุกคน เหตุนี้การปฏิบัติเพื่อความรุ่งเรืองของกิจการที่ร่วมกัน ต้องร่วมกันปฏิบัติ การร่วมกันปฏิบัติกรณีกิจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในทางที่ชอบเช่นนี้ ท่านเรียกว่าสามัคคี เป็นธรรมสำคัญยิ่งเมื่อเกิดในหมู่ใดคณะใด ก็บันดาลให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่หมู่นั้นคณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานพระธรรมเทศนาไว้ ดังได้ยกเป็นนิกเขปบท เบื้องต้นว่า **เอกรมโม ภิกขเว โลเก อุปปชชมาโน** เป็นอาทิ แปลว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันหนึ่ง เมื่อเกิดในโลกย่อมเกิดประโยชน์ เพื่อความสุขแห่งชนเป็นอันมาก เพื่อความต้องการ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แห่งชนเป็นอันมาก ทั้งเทวดาและมนุษย์ ธรรมอันหนึ่งนั้นคืออะไร คือความสามัคคีของหมู่”

สามัคคีนั้น โดยรูปศัพท์แปลว่า ความพร้อมเพรียงโดยอรรถ คือ ความสนิทสนมกลมเกลียว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ท่านกล่าวอุปมาไว้ว่า เหมือนน้ำกับน้ำผสมกันได้สนิท ฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา พึงทราบไว้ด้วยว่า ที่เรียกสามัคคีนั้น จำกัดเฉพาะความพร้อมเพรียงที่ดีที่ชอบเท่านั้น ส่วนในทางชั่วทางเสียหายเรียกว่าสามัคคีไม่ สามัคคีนั้น เมื่อจะกล่าวโดยประเภท เป็น ๒ ประเภท คือพร้อมเพรียงกันทางกาย เรียกกายสามัคคี ประการ ๑ พร้อมเพรียงกันทางใจ เรียกจิตตสามัคคี ประการ ๑ ความพร้อมเพรียงนั้น ถ้าเป็นแต่ทางกาย ก็เพียงแต่จะทำให้การทำงานสำเร็จไปได้ เช่นหลายคนร่วมมือกันยกของที่หนัก ๆ ให้เคลื่อนที่ไปตามความประสงค์ได้ แต่ถ้าใจไม่พร้อมเพรียงกันด้วย ความร่วมมือนั้น มีกำลังอ่อน เนื่องด้วยความรู้สึกเกี่ยวงอนถือรัดถือเปรียบอยู่ในใจ ตรงกันข้ามถ้ามีความพร้อมเพรียงกันทางใจแล้ว ความรู้สึกเกี่ยวงอนถือเล็กถือน้อยจะไม่ปรากฏมี ความสามัคคีนั้น ย่อมมีกำลังมหาศาล บันดาลให้กิจที่ต้องทำร่วมกันสำเร็จลงอย่างหน้าชื่นตาชื่นใจ เพราะฉะนั้น พึงให้สามัคคีเป็นไปทั้งสองสถาน คือทั้งทางกายและทางใจ บุคคลที่ร่วมอยู่เป็นหมู่ โดยการทำงานก็ตาม โดยเชื้อสายเผ่าพันธุ์ก็ตาม ขาดความสนิทสนมกลมเกลียว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาแล้ว มักขัดใจกันบ้าง พุดกระทบกระทั่งกันบ้าง การงานจะดำเนินไปได้ อย่างตรงกันข้าม ถ้ามีความสามัคคีกัน ก็จะเป็นดังพระพุทธรักษาชาติได้ตรัสไว้ต่อจากที่นামานี้ว่า **“สงฆะ โข ปน ภิกขเว สมคเค** เป็นอาทิ ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็แลเมื่อหมู่พร้อมเพรียงกันแล้ว ความขัดใจกันคำพุดที่กระทบกระทั่ง และความร้าวรานกัน ย่อมไม่มี ดังนี้”

เมื่อบุคคลที่ร่วมกัน ไม่มีความขัดใจกันเป็นต้นแล้ว ทำงานร่วมกัน งานก็ดำเนินไปโดยราบรื่น อยู่ร่วมกันก็สบาย สามัคคีเป็นคุณธรรมอันสำคัญของหมู่ ควรบำรุงให้เกิดเป็นขึ้น ธรรมสำหรับปลูก ความสามัคคีนั้น มีหลายประการ จะยกขึ้นบรรยายแต่เพียง ๔ ประการ ที่เรียกว่า สังคหัตถุ แปลว่า หลักธรรมสำหรับสงเคราะห์กัน คือ

ประการที่ ๑ **ทานิ** การให้ปัน ได้แก่การสละสิ่งของของตนตามมีมากมีน้อย ด้วยอหยาอหยาอันเป็นไป ด้วยความเอื้อเฟื้อเจือจาน เป็นทางผูกไมตรี ทำให้เกิดความสามัคคีกัน ตรงกันข้ามความตระหนี่เหนียวแน่น เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว แสดงว่าเป็นคนใจจืด คอยแต่รับไม่มีให้ คิดแต่ได้ไม่ยอมเสีย เป็นทางตัดรอนสามัคคี

ประการที่ ๒ **เปยยวชฺช** การพูดถ้อยคำที่ตีมีใจ ได้แก่การกล่าวถ้อยคำโอภาปราศรัยอ่อนหวาน ชวนให้ตีมีไว้ในจิตใจ ด้วยอหยาอันอ่อนโยน เป็นทางโน้มมน้ำใจกันไว้ ทำให้สามัคคีกลมเกลียวกันได้ ตรงกันข้าม การกล่าวถ้อยคำสาาราก ไม่ชวนให้รู้สึกรัก ด้วยอหยาอหยากระด้างกระเทียบกระเทียบปรึกษา ให้บาดใจ

ประการที่ ๓ **อตถจริยา** การประพฤติประโยชน์ ได้แก่การชักชวนให้เว้นทางที่เป็นโทษ ให้กระทำ แต่ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ หรือช่วยเหลือกันและกันในคราวที่ต้องการความช่วยเหลือ ไม่เพิกเฉยดูดาย เป็นการแสดงน้ำใจอันดีงามทำให้เกิดความสามัคคี ตรงกันข้าม ชวนแต่ในทางเสื่อมประโยชน์ ไร้ประโยชน์ ต้องการความช่วยเหลือ ก็ดูดายเสีย เป็นการแสดงน้ำใจที่ชั่วช้า ทำให้แตกสามัคคี

ประการที่ ๔ **สมานตตทา** ความวางตนสม่ำเสมอ ได้แก่ความเป็นผู้มีอหยาอหยาสุภาพไม่หยาบคาย ถึงจะได้มีคุณวุฒิดำรงในอัครฐานอย่างไร ๆ ก็มีได้ถือเอาเหตุนั้น ๆ ดูหมิ่นผู้อื่น ประพฤติเสมอต้น เสมอปลายทำให้เกิดความนับถือยำเกรง เป็นทางให้เกิดความสามัคคี ตรงกันข้ามความเป็นผู้ถือตัวว่า สูงกว่าผู้อื่นด้วยเหตุดังกล่าวแล้ว และถือเอาแต่ความพอใจของตนเป็นประมาณ ทำให้เกิดความริ้วร้าว ทำลายสามัคคี ผู้เห็นคุณานิสงส์แห่งสามัคคีพึงบำเพ็ญสังคหัตถุธรรม ดังได้บรรยายมาโดยสังเขปเว้นทาง ตรงกันข้ามเสีย ความสามัคคีจะพึงเกิดขึ้น เมื่อเกิดมีขึ้นแล้ว ก็ควรรักษาไว้ให้ยั่งยืน อย่าให้ต้องสลาย ทำลายไป การที่จะรักษาสามัคคีให้มั่นคงนั้น มีคุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ **ขันติ** แปลว่า ความอดทน เมื่อว่าโดยผลแล้วก็ได้แก่ความเป็นคนใจเย็นหนักแน่น ไม่กระทำการใด ๆ ด้วยความวู่วามผลุนผลัน แม้จะถูกอารมณ์อันไม่พึงปรารถนามากระทบ ก็ไม่หุนหันพลันแล่นไปตามฤทธิ์อารมณ์ คุณธรรมคือขันตินี้ โบราณบัณฑิตท่านกล่าวไว้ว่า "กุศลธรรมแม้ทั้งปวง ย่อมเจริญจากขันติทั้งนั้น ดังนี้" จึงให้สำเร็จความ สันนิษฐานได้ว่า ขันติเป็นค้ำมูลของกุศลธรรมทั้งปวง ความสามัคคีเป็นคุณธรรมจึงจำเริญจากขันติ และขันตินี้แล ทำให้สามัคคีดำรงถาวร

สาธุชนผู้มีปัญญา เมื่อมนสิการดังที่บรรยายมา พึงสันนิษฐานได้ว่า การร่วมกันเป็นหมู่ไม่ว่าจะเป็น ด้วยร่วมกันทำการทำงาน หรือร่วมด้วยเผ่าพันธุ์ ความสามัคคีเป็นสำคัญที่จะบันดาลให้เกิดประโยชน์

โสตถิผลและความสุขความเจริญ แล้วเร่งบำรุงสามัคคีธรรมให้เพิ่มพูน เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
สำราญ ดังพระพุทธภาษิตบรรพการที่อัญเชิญมาเป็นอุเทศแห่งพระธรรมเทศนา ด้วยประการฉะนี้

เอว้ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

สันติกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺสฯ

สนทิมคคเมว พุรุเหยยาติฯ

บัดนี้ จักรับประทานแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ในเรื่องการเพิ่มพูนหรือพอกพูนทางแห่งความสงบ ฉลองศรัทธาประดับสติปัญญาของสาธุชนพุทธบริษัท
จนกว่าจะสมควรแก่เวลา

ดำเนินความตามพระพุทธภาษิตที่ได้ยกไว้ ณ เบื้องต้นว่า

สนทิมคคเมว พุรุเหยย แปลความว่า บุคคลพึงพอกพูนทางแห่งความสงบนั้นเทียว ดังนี้ ในทาง
พระพุทธศาสนาถือว่า ความสงบนั้นเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นไปจนกระทั่งเบื้องสูง
เพราะความสงบนั้นนำมาซึ่งความสุขกายสุขใจ ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นทั้งสองฝ่าย เมื่อบุคคลมีความสงบแล้ว
ให้ผู้อื่นได้รับความสุขจากความสงบของตนอย่างไร พึงพิจารณาเห็นได้ เพราะบุคคลผู้มีความสงบแล้ว
จักไม่เบียดเบียน จักไม่ก่อความเดือดร้อน ไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้แก่บุคคลอื่น เพราะเห็นว่าผู้อื่น
ก็รักสุขเกลียดทุกข์ เหมือนกับตนนั่นเอง เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ไม่เป็นการสมควรที่ตนจะไปก่อความทุกข์
ให้แก่ผู้อื่นด้วยการเบียดเบียนด้วยประการต่าง ๆ

เพราะฉะนั้น ผู้มีความสงบจึงชื่อว่าได้สร้างความสุขให้แก่ตนเองด้วย ได้สร้างความสุขให้แก่ผู้อื่นด้วย
ความสงบในทางพระศาสนานั้นก็มีอยู่ ๓ ทาง ที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ คือ

ความสงบกาย   อย่างหนึ่ง

ความสงบวาจา   อย่างหนึ่ง

ความสงบใจ   อย่างหนึ่ง

* สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร แสดง ณ วันธรรมสวนะ
ที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕. ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒ - ๔๒.

จากพระพุทธานุญาตที่ได้สั่งสอนไว้เช่นนี้ จะพึงเห็นได้ชัดแจ้งอีกอย่างหนึ่งว่า ทางการกระทำของบุคคล ไม่ว่าจะเส้นทางดีหรือทางชั่วก็ตาม ย่อมเป็นไปในความทั้งสาม คือ

ในทาง	กายทวาร	ทางกาย
	วจีทวาร	ทางวาจา
	มโนทวาร	ทางใจ

นอกจากทั้งสามทางนี้แล้วก็ไม่มีทางอื่นที่บุคคลจะพึงกระทำสิ่งที่ดีซึ่งเรียกว่า เป็นบุญกุศลหรือสิ่งชั่วที่เรียกว่าเป็นบาป เป็นอกุศล จากเรื่องของความสงบก็ยืนยัน รับรองหลักดังที่กล่าวนี้ เพราะความสงบนั้นก็เป็นที่ไปตามทวารทั้งสาม คือกายทวาร ทางกาย วจีทวาร ทางวาจา มโนทวาร ทางใจ ความสงบทั้งสามทางนี้ก็เป็นที่ไปตามลักษณะนั้น ๆ อย่างสงบกาย ก็มีลักษณะอย่างหนึ่ง สงบวาจาก็มีลักษณะอย่างหนึ่ง สงบใจก็มีลักษณะอย่างหนึ่ง เพื่อที่จะได้ทราบว่าคุณสมบัติทางกายหรือความสงบใจนั้นเป็นอย่างไร ก็พึงทราบในลักษณะตรงกันข้าม ทางไม่สงบทางกาย หรือการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยกาย เช่น การประทุษร้ายเกี่ยวกับร่างกาย ชีวิต หรือเบียดเบียนให้เกิดความลำบากในทางกาย หรือด้วยกายของตน อันนี้ก็ถือว่าเป็นการก่อความไม่สงบสุขให้แก่ผู้อื่น นอกจากในทางกายของตนแล้ว ก็อาจจะเบียดเบียนผู้อื่นในทางวาจา ในทางวาจານี้หมายถึงว่า ก่อความเดือดร้อนหรือทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เบียดเบียนในทางใจนั้นหมายถึงมีจิตคิดมุ่งร้าย เป็นส่วนเบียดเบียนอีกประการหนึ่งเหมือนกัน เพราะถือว่าความเบียดเบียนทางกายทางวาจาที่บังเกิดมีขึ้นแก่บุคคลนั้นก็เพราะมีใจเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้มีการเบียดเบียนออกมาทางกาย ทางวาจา เพราะใจที่ประกอบด้วยความเบียดเบียน ก็บังคับกายและวาจากระทำการเบียดเบียน เพราะว่าใจนั้นเป็นสำคัญ ทั้งในทางทำให้บุคคลทำความดีหรือสนับสนุนให้บุคคลทำความดี ทั้งในการนำ หรือสนับสนุนให้บุคคลกระทำความชั่ว

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในพระคัมภีร์ธรรมบท ขุททกนิกายว่า

มโนปุพฺพํคมา ธมฺมา   ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า

มโนเสฏฺฐา   มีใจประเสริฐ

มโนมยา   สำเร็จมาแต่ใจ หรือสำเร็จด้วยใจทั้งสิ้น

อันนี้แสดงภูมิลักษณะของใจว่ามีภูมิลักษณะเป็นอย่างไร ภูมิลักษณะนั้นก็คือพื้นที่บุคคลจะพึงกำหนดพิจารณาให้เห็นได้ด้วยใจของตนเอง นี้กล่าวโดยให้เห็นว่า กาย วาจา ใจ นี้ย่อมเกี่ยวเนื่องถึงกัน ความเบียดเบียนที่ปรากฏออกมาทางกาย ทางวาจานั้นย่อมมีสมุฏฐาน ที่ตั้งสืบเนื่องมาจากใจทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้ จึงยุติได้ว่าใจนั้นแหละเป็นสำคัญ กาย วาจา จะเป็นอย่างไร ก็อาศัยใจเป็นสำคัญ กายไม่สงบวาจาไม่สงบนั้น ถ้ากล่าวตามหลักทวารก็หมายความว่าถึงกายทวาร ส่วนใจไม่สงบนั้นก็หมายถึงมโนทวารก็ได้ แต่ว่าใจไม่สงบมีลักษณะกว้างขวางกว่านั้น เป็นที่ทราบกันในหมู่ผู้รู้ทั้งหลายว่า กายทวารนั้นท่านก็แบ่งเป็น ๓ คือ

ฆ่าสัตว์ หรือล้างผลาญชีวิตสัตว์

ลักทรัพย์

ประพฤตินอกใจ

นี่จะเห็นได้ว่าสิ่งทั้งสามนี้เมื่อบุคคลเว้นแล้ว ผู้นั้นจะถือว่าเป็นผู้สงบ ได้หรือไม่ ความจริงทุจริตทั้ง ๓ ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่สงบในทางกายเท่านั้น แต่ไม่ได้หมายถึงการไม่สงบทางกายนั้นก็ยังมีเพียงเท่านี้ ตัวอย่างจะพึงเห็นได้ เช่นในที่นี้ห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ เมื่อยังไม่ฆ่าสัตว์ก็ยังไม่ถือว่าเป็นความผิด แต่ความจริงเรื่องของความสงบนั้นไม่ต้องถึงฆ่า เพียงแต่เบียดเบียน ประทุษร้ายในทางกายอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ถึงกับตรอนชีวิตก็ถือว่าก่อความไม่สงบสุขให้แก่ผู้อื่นแล้ว ไม่ได้หมายถึงฆ่าแต่เพียงอย่างเดียว นี่จะพึงได้ว่า ความสงบนี้มีลักษณะที่กว้างขวางกว่า แต่ที่ท่านตั้งหลักในเรื่องกายทุจริตก็เพื่อให้เห็นหลักการ เพราะว่าทุจริตในทางกายนั้น เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์เนื่องในทางร่างกาย เนื่องในทางทรัพย์สิน เนื่องในทางครอบครัวของบุคคลความสงบวาจา ถ้ากล่าวโดยทั่วไปที่เป็นพื้นฐาน ก็ได้แก่วจีทุจริต คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ อันนี้เป็นหลักลักษณะของวจีทุจริต ก็ดูเป็นลักษณะที่กว้างขวาง แต่ก็ได้หมายความว่วจีทุจริตนั้น คือเป็นตัวไม่สงบทั้งมวลในทางวาจาก็หาไม่ การกระทำอื่นใด ๆ ในทางวาจา แม้จะมีนอกจากวจีทุจริต ก็ถือว่าเป็นการไม่สงบได้เช่นเดียวกัน

เพื่อที่จะป้องกันไม่ให้บุคคลกระทำในทางที่ไม่สงบในทางกาย ในทางวาจา และเกี่ยวโยงมาถึงทางใจข้างในบางส่วน คำสอนในพระศาสนาเบื้องต้น สอนให้บุคคลรักษาศีล อย่างน้อยที่รู้จักกัน คือ เบญจศีล หรือศีล ๕ รวมความว่า ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้บุคคลรักษาศีลก็เพื่อให้ผู้นั้นมีความสงบในทางกาย มีความสงบในทางวาจา ตามสมควรแก่กำลังและความสามารถ เพราะศีลนั้นเป็นข้อห้ามไม่ให้บุคคลประพฤตินอกใจ ในทางกายหรือในทางวาจา อย่างใดอย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ศีลก็ถือว่าเป็นทางแห่งความสงบได้ เพราะว่าก่อให้เกิดความสงบกาย สงบวาจา แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ แต่ไม่ได้หมายความว่าทั้งหมด เพราะการไม่สงบกาย ไม่สงบวาจานั้น อาจจะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากที่บัญญัติไว้ในศีล ถ้าหากว่าเป็นการก่อความเดือดร้อน ความทุกข์ยากลำบากให้แก่ผู้อื่นแล้ว ก็ถือว่าเป็นการก่อความไม่สงบทั้งสิ้น การกระทำของผู้นั้นไม่ชื่อว่ามีการสงบ มีวาจาสงบ ส่วนเรื่องใจสงบนั้น หมายถึงตั้งแต่เบื้องต้นไปจนกระทั่งเบื้องสูง เพราะใจที่จะสงบได้นั้น ปรกติของใจสงบเองไม่ได้แน่นอนหลักยังฝืน เพราะฉะนั้น จะให้ใจสงบนั้นจะต้องมีทางหรือวิถีทางอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประพฤติปฏิบัติที่จะให้เกิดความสงบในทางใจ ทางแห่งความสงบในทางใจนั้น ถ้ากล่าวตามหลักตรง ๆ ก็คือสมาธิเป็นท่ามกลาง และปัญญาเป็นเบื้องปลาย เพราะในหลักปฏิบัติไตรสิกขานั้น ศีลถือว่าเป็นเบื้องต้น ศีลไม่ใช่เป็นความสงบทางใจก็จริง แต่ศีลนั้นช่วยให้บุคคลประพฤติปฏิบัติความสงบทางใจได้สะดวกขึ้น เพราะเมื่อมีกายสงบ มีวาจาสงบ ใจก็สงบได้ง่าย เมื่อกายยังไม่สงบ วาจายังไม่สงบ ก็ยังไม่สามารถที่จะสร้างความสงบแก่ใจได้ เมื่อเป็นดังนี้ จะพึงเห็นได้ว่า ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

ท่านก็วางศีลไว้เป็นข้อต้น สมาธิไว้เป็นท่ามกลาง ปัญญาเป็นขั้นสูงสุด สมาธิก็คือข้อปฏิบัติเกี่ยวกับทางจิต ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับทางจิตนั้นมีส่วนสำคัญเป็นอันมาก เพราะว่าเมื่อจิตของบุคคลตั้งมั่นในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว บำปอกุศลย่อมระงับไป หรือบำปอกุศลย่อมห่างไกลจากจิตของผู้นั้น หรือจิตของผู้นั้น ห่างไกลจากบำปอกุศล ก็เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง อารมณ์ที่จิตยึดติดเกาะนั้นก็ล้วนแต่เป็นอารมณ์ที่ติงามหรือเป็นอารมณ์ที่เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ เพราะอารมณ์ที่จะให้เกิดความสงบในทางใจขั้นสมาธินั้นมีมากมายหลายประการ ทั้งเป็นหลักปฏิบัติในทางที่เรียกว่ากรรม ทั้งในทางปฏิบัติที่เรียกว่า กำหนดพิจารณาในทางกรรมนั้นไม่ใช่วิธีกำหนดพิจารณา ใช้วิธีกรรมโดยตรง และผูกจิตนั้นไว้กับสิ่งนั้น เช่นบุคคลเจริญกุศล กุศลนั้นหมายถึงใช้หลักกรรม กรรมนั้น คือ กรรมเฉพาะตัวกุศลนั้น จะเป็นปฐวีกุศล อาโปกกุศล วาโยกุศล หรือเตโชกุศล ก็ไม่ต้องไปนึกถึง ว่าแผ่นดินนี้มีลักษณะ สี สัน อ่อนแข็งเป็นอย่างไร ๆ ? หรือลมนี้มีลักษณะไหวติง พัดแรง พัดอ่อนอย่างไร ? ก็ไม่ต้อง หรือน้ำนี้มีลักษณะเป็นอย่างไร ก็ไม่ต้องพิจารณา พิจารณาเฉพาะแต่คำนั้น

เพราะฉะนั้น ในการเจริญกุศลที่ท่านเรียกว่า ปฐวีกุศล ท่านจึงสอนให้กรรมแต่เพียงว่า ปฐวี ๆ ไม่ต้องกำหนดพิจารณาในประเภทลักษณะหรือสี สัน วรรณะของดินว่าเป็นอย่างไร อันนี้ถือเป็นหลักกรรม แม้พุทธบริษัทจะนำมาใช้ในเรื่องกรรมเกี่ยวกับพุทธคุณ พุทธคุณนี้อาจจะทำเป็นสองรูป สองลักษณะ ลักษณะหนึ่งใช้หลักกรรม คือ ไม่พิจารณาตามความเป็นจริงในพระพุทธรูปนั้น ๆ เช่น บุคคลผู้เจริญสมาธินำพุทธรูปหนึ่งมากรรม เช่น พุทธรูปบพว่า **อรัญ** ก็กรรมว่า **อรัญ อรัญ** ในใจ หรือเบา ๆ ก็ได้ ทั้งสิ้น หรือ **สมมาสมพุทโธ สมมาสมพุทโธ** ก็กรรมไปไม่ต้องพิจารณาว่า อรัญต้นนั้นคืออะไร ? สมมาสมพุทโธ นั้นคืออะไร ? ไม่ต้องกำหนดพิจารณา ไม่ต้องพิจารณาตามลักษณะพระคุณนั้น ๆ อันนี้แหละเป็นหลักกรรมในทางกรรมฐาน การกระทำกรรมอย่างนี้ก็เพื่อผูกจิตให้อยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ทำจิตของตนให้ตั้งมั่น ไม่โยกโคลงหวั่นไหว หรือเอนเอียงปราศจากความฟุ้งซ่าน ด้วยประการใด ๆ จิตก็จะเกิดความสงบ เมื่อจิตเกิดความสงบดีแล้ว ตะกอนของจิตที่เรียกว่า กิเลสอาสวะ เปรียบด้วยตะกอนน้ำ เมื่อจิตสงบนิ่ง ตะกอนของจิตนั้นก็ค่อยร่วงลงไปอยู่เบื้องล่าง เหมือนตะกอนน้ำที่ร่วงลงอยู่ก้นตุ่ม ไม่ได้หมายความว่าหมดตะกอน ตะกอนยังมีแต่ตะกอนนั้นตกไปอยู่ก้นตุ่มฉนั้นใด เมื่อจิตสงบดีแล้ว บำปอกุศลก็ตกตะกอนอยู่เบื้องล่าง คือ ยังคงมีบำปอกุศลนั่นเอง แต่บำปอกุศลนั้นไม่แสดงออกมาให้ปรากฏด้วยอำนาจจิตที่ตั้งมั่น ที่ท่านเรียกว่าเป็นสมาธินั่นเอง เป็นวิธีกรรมคือการหัดผูกจิตให้อยู่ในอารมณ์อันหนึ่งด้วยกรรมถึงกรรมฐานนั้น ๆ เป็นสำคัญไม่ใช่หลักพิจารณา หลักพิจารณานั้น หมายถึงการกำหนดพิจารณาในอารมณ์นั้น ๆ ที่ท่านเรียกว่ากรรมฐาน กรรมฐานนั้น บางอย่างเพื่อให้เกิดผลอย่างกว้างขวาง ก็ต้องอาศัยการพิจารณาอย่างในอนุสสติ เช่น **พุทธานุสสติ** ระลึกถึงคุณพระพุทเจ้า อาจจะได้ ทั้งหลักกรรมและทั้งหลักพิจารณา หลักพิจารณานั้น คือพิจารณาไปในทางคุณของพระพุทองค์ว่า พระพุทเจ้าของเราทั้งหลายนั้นทรงพระคุณอย่างไรบ้าง

เบื้องต้น ก็อาจพิจารณาถึงพระคุณทั้ง ๒ ประการ คือ พระอรรถสมมติ ที่มีอยู่ในพระองค์อย่างพร้อมมูล พระปรหิตปฏิบัติ คือ ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่อุญแจสัตว์โลก สุตที่จะคนานับเนิ่นหนึ่ง หรืออีกอย่างหนึ่งนั้น พิจารณาในเรื่องพระคุณทั้งสาม คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ ความจริง พระพุทธคุณทั้งสามนี้ ถ้าจะรวมเข้าในพระพุทธคุณทั้งสอง คือ พระอรรถสมมติ คือสมมติที่มีอยู่ในส่วนของพระองค์โดยเฉพาะ พระปรหิตปฏิบัติ คือ ที่ทรงกระทำเพื่อประโยชน์แก่อุญแจสัตว์โลกนั้น ก็ยังเข้าได้ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ ย่นลงในพระอรรถสมมติ หรือรวมลงในพระอรรถสมมติ พระมหากรุณาคุณ จัดเข้าในพระปรหิตปฏิบัติ หรือจะพิจารณาในพุทธคุณต่าง ๆ ที่ท่านจัดไว้เป็นบทบาทสำหรับระลึกสำหรับ บทสวดของพุทธศาสนิกชน ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

ในพระคุณทั้ง ๙ นั้น ถ้าจะกล่าวไป ถ้าจะย่นลงมาก็ได้ ในพระคุณทั้ง ๓ หรือในพุทธคุณทั้ง ๒ พระพุทธคุณนั้น ย่อมตีความขยายออกไปได้ รวมลงให้น้อยได้ ขยายให้มากได้ทั้งสองประการ การกำหนด พิจารณาดังกล่าวนี้ไม่ใช่หลักกรรม แต่ใช้หลักกำหนดพิจารณาตามเนื้อหาของพระพุทธรูป พระพุทธรูปองค์ใดทรงมีอยู่ จะเป็นส่วนพระปัญญาคุณ จะเป็นส่วนพระบริสุทธิคุณ จะเป็นส่วนพระมหากรุณาคุณ อย่างไรก็ดีอย่างหนึ่งก็ได้ หรือจะเป็นส่วนพระอรรถสมมติ หรือจะเป็นส่วนพระปรหิตปฏิบัติก็ได้เช่นเดียวกัน หรือจะขยายออกมาถึงพระพุทธรูปทั้ง ๙ ประการ ที่เราเรียกกันทั่วไปว่า บท อิติ ปิโส ก็พิจารณาถึง บทนั้น ๆ เช่น พระพุทธรูปบทธาว อรหิ มีความหมายว่าอย่างไรบ้าง หมายถึงอะไร ไม่ใช่บริกรรมว่า อรหิ ๆ ไม่ใช่ต้องกำหนดพิจารณาไปตามเนื้อหาของพระพุทธรูปนั้น ๆ การพิจารณาอย่างนี้ก็เพื่อให้เกิด ศรัทธาเลื่อมใส ทำจิตใจของบุคคลนั้นให้ตั้งมั่น ท่านกล่าวว่าแม้จะไม่เป็นเอกัคคตา คือ หนึ่งแน่ เป็นหนึ่ง ก็จริง แต่ก็เป็นที่ทำจิตใจของผู้ผู้นั้นให้อยู่ในวงของสมาธิ คือความสงบได้ สมาธินี้เป็นทางที่จะให้เกิด ความสงบทางใจส่วนหนึ่ง เรียกว่าเป็นขั้นกลาง ดังที่กล่าวมาแล้วสมาธินั้นไม่สามารถที่จะกำจัด กิเลสอาสวะให้ขาดเด็ดสิ้นเชิงไปได้ เพียงแต่ทำกิเลสอาสวะ หรืออกุศลบาปธรรมให้สงบระงับด้วยอำนาจ สมาธิ เหมือนตะกอนน้ำที่ตกลงไปอยู่ก้นตุ่ม น้ำย่อมจะใสได้ แต่เมื่อใดตะกอนนั้นฟุ้งขึ้น น้ำก็ย่อมจะขุ่นได้ เช่นเดียวกัน ฉันทใดก็ฉันทนั้น

เพราะฉะนั้น ทางแห่งความสงบจึงมีอีกทางหนึ่ง คือทางปัญญา ปัญหานี้ หมายถึงต้องใช้ปัญญา เป็นเครื่องกำจัดกิเลสอาสวะที่มีอยู่ ณ ภายในให้หมดสิ้นไปเห็นเพียงบางส่วน หรือหมดสิ้นเชิง ที่ว่าเป็น บางส่วนนั้นหมายความว่า ยังตัดกิเลสไม่ได้ทั้งหมด ตัดได้เป็นบางส่วน สิ้นเชิง หมายความว่าตัดกิเลส อาสวะได้ทั้งหมด ปัญญาเป็นอาวุธเล่มสุดท้ายที่พุทธบริษัทจะพึงใช้ประหัตประหารทำลายกิเลสอาสวะ แต่ทางที่จะให้เกิดปัญญานั้นที่กล่าวในทางสมาธิ พระพุทธรูปองค์ที่ตรัสไว้ว่า

สมาธิโต ยถาภูต ปชานาติ

ผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริง

ก็ได้ทรงยืนยันว่า สมานันเป็นฐานที่ตั้งแห่งปัญญา จะพึงปฏิเสธมิได้ แต่ว่าพระอรหันต์บางจำพวกนั้นไม่อาศัยสมานันเป็นที่ตั้งดำเนินตรงทางปัญญาที่ท่านเรียกในที่อื่นว่าพระอรหันต์พวกนี้ว่า พระสุกขวิปัสสกาไม่ดำเนินในทางสมานิกมาก่อน ดำเนินในทางปัญญาโดยตรง ปัญญาที่จะบังเกิดขึ้นในหลักของสมานันเป็นปัญญาชั้นสูงหรืออยู่ในเกณฑ์สูง และปัญญาประเภทนี้มีใช้ปัญญาสามัญ ไม่ใช่หมายความว่า รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์เพียงเท่านั้น หมายความว่าปัญญาที่สูงกว่านี้ขึ้นไป ตามหลักแห่งปัญญาที่เป็นหลักฐานที่ตั้งแห่งความสงบอย่างสูงนั้น เบื้องต้นท่านสอนให้ใช้ปัญญากำหนดพิจารณาตามหลักพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่จะพึงเห็นว่าเป็นปัญญาชั้นสูง

การพิจารณาพระไตรลักษณ์เพื่อทำลายความเข้าใจผิดเกี่ยวกับร่างกายสังขารของคน ๆ หนึ่งนั้นย่อมมีความเข้าใจผิดที่เที่ยง ว่ายังยืนยัน ว่าเป็นตัวตน ใครละ ? ก็คือตัวของตัวเอง และยังยึดถือไปถึงผู้อื่น เห็นว่าตัวของตัวนี้เที่ยง ยืนยัน ไม่ผันแปร เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นได้ เป็นตัวเป็นตน ผู้อื่นก็คงเป็นเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้กำหนดพิจารณาในทางพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง หรือพูดง่าย ๆ ว่า ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ความทุกข์ในที่นี้คือ การทนอยู่ไม่ได้ นี้เรียกว่าเข้าทางของปัญญาที่จะก่อให้เกิดความสงบชั้นสูง

เมื่อดำเนินมาในทางพิจารณา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังนี้ ตามลำดับและแก้แล้วขึ้นไปแล้ว ในที่สุดก็จะเกิดญาณ คือความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ตามความเป็นจริง ที่ตนเคยเห็นว่าเที่ยงก็จะรู้สึกเองว่าไม่จริง ที่ตนเคยเห็นว่าไม่ยั่งยืน ตั้งมั่น ไม่แปรผัน เป็นอย่างอื่นก็ชวนให้เห็นว่าไม่จริงที่เข้าใจว่าเป็นเนื้อ เป็นตัวเป็นตนนั้น ก็จะเห็นชัดว่า บัดนี้เป็นแต่เพียงภาพมายา คือภาพลวงตาเท่านั้นเอง ไม่ใช่ความจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง อันนี้ก็จะเกิดญาณความรู้ เมื่อเกิดญาณความรู้ในสิ่งเหล่านี้แล้วก็จะต่อไปจนกระทั่งถึงความที่ปลดปล่อยความยึด ความถือ ในสิ่งเหล่านี้ การปลดปล่อยความยึด ความถืออันเป็นตัวชั้นสูงของการปฏิบัติที่จะให้เกิดความสงบอย่างแท้จริง ที่เรียกในพระบาลีว่า อุปาทาน

เพราะฉะนั้น จิตที่ถึงความสงบชั้นสูงสุดนั้น จึงเป็นจิตที่ไม่มีความยึดถือ ด้วยอำนาจญาณคือความรู้ของบุคคลนั้น อุปาทานก็ได้แก่ความยึดถือ เพราะฉะนั้นในพระสูตรต้น ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพุทธสาวก จึงทรงแสดงอานิสงส์แห่งการประพฤติปฏิบัติให้ทางธรรมชั้นสูงกว่าจิต ในที่สุดจิตก็จะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะจิตไม่ถือมั่น กล่าวง่าย ๆ ว่า เมื่อจิตไม่ถือมั่นแล้ว หรือไม่มีอุปาทานแล้ว ก็ย่อมจะหลุดพ้น เพราะจิตจะหลุดพ้นได้นั้น ต้องไม่มีอุปาทาน ถ้าจิตยังมีอุปาทานความยึด ความเกาะ ความเหนียวอยู่เพียงใด จิตก็จะยังไม่หลุดพ้น เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นทางปฏิบัติจะนำบุคคลให้ถึงความสงบสุขสูงสุด คือ หมายความว่าปัญญานี้สามารถที่จะระบายกิเลสอาสวะ หรือเรียกในที่อื่นว่า อุกุศลบาปธรรมให้หมดสิ้นได้หรือให้หมดไปเป็นบางส่วน แต่เป็นการหมดสิ้นชนิดเด็ดขาด จะเป็นหมดสิ้นเชิงหรือหมดสิ้นเฉพาะบางส่วนก็ตาม เมื่อกิเลสหมดไป บุคคลก็จะมีแต่ความสงบสุขอันสดใส ซึ่งเกิดจากความสงบใจเป็นสำคัญ

ทางแห่งความสงบนั้นมีอยู่หลายทางที่บุคคลจะพึงประพฤติได้ แต่ที่รวมกล่าวในที่นี้ก็กล่าวตามแนวไตรสิกขา ซึ่งเป็นทางปฏิบัติโดยตรงในทางอื่นที่จะปฏิบัติได้นั้น ก็อนุโลมเข้าในทางไตรสิกขานี้ทั้งสิ้น เช่น บุคคลดำเนินตามอริยมรรค ๘ ประการ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นทางที่จะให้เกิดความสงบได้ อริยมรรค ๘ ประการนั้นก็เริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ ที่ท่านเรียกว่ามรรค ๘ ความจริง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้บุคคลพอกพูนทางแห่งความสงบ ก็คือ พอกพูนในทางไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะพอกพูนธรรมปฏิบัติในทางใด ที่ใด ๆ ก็ได้ แต่ธรรมปฏิบัติเหล่านั้นก็ไม่พ้นไปจากไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพราะความสงบเป็นความสุขอย่างสำคัญสุด อย่างอื่นนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่เท่ากับมีความสงบสุข ดังที่ตรัสไว้ว่า

นตฺถิ สนฺติ ปรี สุขํ

สุขอื่นนอกจากความสงบไม่มี

คือหมายความว่าบรรดาความสุขนั้น มีความสงบเป็นอยู่ดีของความสุข ความสุขอื่นอาจจะมีตามทีคนรู้สึก แต่ก็ไม่ใช่เป็นความสุขชั้นยอด ความสุขชั้นยอดนั้นอยู่ที่ตรงความสงบ เพราะเป็นความสุขทั้งแก่ตน เป็นความสุขทั้งแก่ผู้อื่น แต่ความสุขอันนี้เป็นความสุขยั่งยืน เกิดจากการประพฤติปฏิบัติตนในทางกาย วาจา และใจ ให้เป็นไปเพื่อสันติ สันติก็มีทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และสูงสุด ความสงบชั้นอันใด ๆ ก็ตาม ล้วนทำให้เกิดความสุขได้ทั้งสิ้น

เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงสอนพุทธบริษัทให้พอกพูนทางแห่งความสงบ เพราะความสงบจะเกิดได้นั้นต้องลงมือปฏิบัติ ความสงบเกิดเองไม่ได้ ทางปฏิบัตินั้นแหละเรียกว่ามรรค คือต้องดำเนินอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือพูดอย่างทันสมัยใหม่กว่า ต้องปฏิบัติกรอย่างใดอย่างหนึ่ง ความสงบจึงเกิดได้ด้วยประการฉะนี้ รับประทานแสดงพระธรรมเทศนาว่าด้วยเรื่องการพอกพูนทางแห่งความสงบ พอสมควรแก่เวลา ยุติแต่เพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

(โปรดอ่านต่อฉบับหน้า)